

ПОЕТ АКАДЕМІЧНОЇ ПРАЦІ

Великому письменникові потрібні великі читачі: вони його створюють. Однією з проблем українських класиків був пошук свого читача, шлях до нього. У ХІХ сторіччі, коли жива мова нуртувала в селі, жила в піснях, легендах, бувальщинах, на перешкоді ставала неписьменність, виснаження культурного прошарку українців: у часи пізніші на заслони перетворювалися шалена русифікація на сході, колонізація на заході. В ХVІІ—ХVІІІ сторіччях, коли Україна мала досить високий рівень масової освіти, ще не була сформована українська літературна класика. Певний розрив у сприйнятті широким читачем творчих здобутків (дуже значних й різноманітних) українських культурних діячів зберігається й донині. Це вже якась сумна історична даність, що сягає і наших днів. Розрив той іноді зменшувався, іноді збільшувався — залежно від суспільних і політичних умов.

Такі роздуми неминуче виникають у кожного дослідника, що впритул підходить до вивчення тієї чи іншої культурно-історичної особистості, яка має значення для сучасного життя України.

Створюючи портрети цих людей, критики й літературознавці незалежно один від одного відзначають їхні спільні об'єднувальні риси: самовідданість, жертовність, безкорисливість величезної праці, які ґрунтуються на любові до свого народу й глибокому розумінні власного суспільного обов'язку. Серед титанів думки й духу, вершителей культурного життя, трудівників на літературному й науковому полях, таких, як Іван Франко, Пантелеймон Куліш, Леся Українка, Борис Грінченко, гідне місце посідає Володимир Гнатюк.

Цілком можливо, що саме розуміння особливої ролі історичної долі української культури визначило весь рух і характер творчих пошуків Володимира Михайловича Гнатюка (1871—1926). Він прагнув увести в річище наукових шукань і досліджень, зробити всезагальним набуток багатющий фольклор українського народу, в якому відбилась вся історія, побут і звичаї людей, їхня психологія й характер. Вирішуючи численні проблеми історико-соціального, естетичного та етичного характеру, В.Гнатюк “принагідно”, з усією пристрасстю й переконливістю доводив, стверджував єдність етнічних коренів українського народу, його яскраву самобутність, віщував йому славне майбуття.

Долучення до творчої спадщини Володимира Гнатюка дарує величезну радість пізнання, масштаби цього спадку, цілеспрямованість ученого й письменника захоплює цілісною картиною створеного ним справжнього “материка культури”. В цьому розумінні В.Гнатюк є попередником таких титанів літературної та наукової праці, як Максим Рильський, Микола Бажан, Павло Тичина, Василь Мисик, а із сучасників В.Гнатюка не можна не пригадати, зважаючи на масштаби діяльності, етнографа, антрополога, фольклориста Федора Вовка (1847—1918).

Уроки майстрів мають непроминуше значення, вони визначають ключові вузли

в розвитку окремих тем і цілих напрямів, вони значною мірою формують сам характер національної культури. Думаю, що не втратили свого свіжого звучання критико-біографічні етюди Володимира Гнатюка про Марка Вовчка, Л.Глібова, С.Руданського, І.Котляревського, М.Старицького, Г.Успенського, М.Горького, Е.Золя тощо, його переклади з російської та інших мов (Л.Толстой, А.Стріндберг, Дж.К.Джером), його публікації та коментарі до текстів стародавньої української літератури, полемічні статті, присвячені утвердженню народності й реалізму художньої творчості, які стояли поруч з бойовою критикою й публіцистикою Івана Франка.

Та найбільше часу і снаги віддавав письменник збиранню дорогіших етнографічних і фольклорних матеріалів, систематизації їхніх жанрів і тем, вивченню духовної і матеріальної культури західних українців, порівняльно-історичному аналізу текстів, у тому числі й найновіших для свого часу, бо був переконаний у невичерпності народної творчості. Саме в цій сфері найповніше розкрилися прикметні риси невтомного й скрупульозного редактора й видавця, який дав початок систематизованому випуску українських фольклорних творів.

Без виняткових зусиль Володимира Гнатюка ми не могли б оцінити повною мірою усе багатство й розмаїття народних переказів і легенд, балад і пісень, коломийок і гаївок, колядок і шедрівок, розсипи іскристого гумору в анекдотах, бувальщинах, казках...

Цілком особнє місце в творчій спадщині В.Гнатюка посідають два фундаментальних томи українського сороміцького фольклору "Билиці не для друку" — плід багатолітніх старань великої групи ентузіастів, збирачів усної народної творчості як на сході, так і на заході України. Головним координатором тієї копіткої діяльності, її живою душею був Володимир Гнатюк. Дивною й драматичною стала доля тих томів. Поліцейська заборона на тираж єдиного берлінського видання 1912 року. Публічна лайка, з якою накинулися на праці фольклористів критики й професорів-ортодокси, обурені цієї "паскудністю". Святенницькі плітки в міщанському середовищі щодо "поширення порнографії". Буквально по краплині просочувалися на сторінки періодичних видань і книжок зібрані унікальні матеріали.

Але ж матеріали й справді унікальні! Крізь природну, в даному випадку, відсутність сором'язливості, наліт брутальної лексики, що становить поверховий шар у сюжетних і психологічних розробках, перед нами відкривається воістину незоре море народного життя в усьому багатстві його форм, традицій і найінтимніших виявів. Скільки гумору, винахідливості, дотепності в тих персонажах, скільки точних прикмет соціальної й побутової обстановки, як зримо відчутне глибоке історичне коріння і вірувань, і забобонів, і всіх обрядових канонів та правил!.. А яка стилізова різноманітність, лексичне багатство тих текстів, що визначається їхнім жанрово-тематичним розмаїттям, соціальною та національною належністю героїв, нерідко — їхнім яскраво вираженим індивідуальним характером. Адже реальне виступає і в найвигадливішій, небувалій, навіть казковій, формі.

Але на відміну від знаменитих "заповітних казок" російського збирача фольклору Олександра Миколайовича Афанасьєва, відомого вченого-славіста (1826—1871), у згадуваному зібранні Володимира Гнатюка жанр казки відіграє зовсім не домінуючу роль. Тому літературна "вигадка" в багатьох випадках ніби відступає на другий план, а мініатюрні анекдоти, бувальщини, оповідки (хочеться означити їх містким розмовним слівцем "побрехеньки") ґрунтуються на цілком реальних колізіях, але таких, що сягають грані фолу, неймовірності. Це ще більше посилює їхній емоційний вплив.

Такий висновок впливає природно й мимохіть, коли згадую свою роботу над деякими сюжетами О.М.Афанасьєва в ролі редактора. Окремі теми й фабули в обох

збирачів фольклору перегукуються, варіюються, і це також зрозуміло, бо частина матеріалу збиралася ними в одному регіоні — Слобідській Україні.

Цікавий момент: Афанасьєв записував українські тексти за допомогою російської абетки і латинської. У першому випадку мені належало перевести тексти у форму сучасної української мови, в другому — зробити те саме. вивчивши прийняту збирачами фольклору латинську транскрипцію, та ще й подати адекватний переклад текстів російською мовою...

Складне й захоплююче завдання! Адже весь другий том цього видання Володимира Гнатюка записаний діалектами гірських українців — гуцулів, бойків, лемків, оскільки збирався на західній, “австрійській” частині Карпат... Навіть чимало понять з основного лексичного фонду суттєво різняться тут від літературної української мови. Спостерігаються великі смислові, фразеологічні, інтонаційні відмінності. Перекладач подолав серйозні вагання й сумніви, перш ніж узятися за роботу над другим томом. А зі словників бібліотеки могли запропонувати... тільки один — невеличкий, виданий ротاپринтним способом у Львові. Та навіть цей словник лишився поза увагою. Дуже корисними стали для перекладача коментарі до творів В.Стефаніка, М.Коцюбинського, ряду інших авторів, та головне — багаторічний досвід перебування в Карпатах і в Закарпатті: на слуху — живе звучання місцевої мови, яка легко воскресє в пам'яті при читанні фольклорних записів.

Два томи українського “сороміцького фольклору” (воістину справжній народний декамерон!) посідають у творчій спадщині В.Гнатюка цілком особнє місце. Не побоюся назвати їх улюбленим дітищем письменника. Та, може, й не тільки його! Зрозуміло, так було й для всього загону його “кореспондентів”, захоплених збирачів народної творчості... А під деякими сюжетами, що звучали особливо легко й витончено, можна було знайти ремарку: “Записав доктор Іван Франко”. Як стало зрозуміло під час роботи з обома книгами, навіть і переклад цих унікальних текстів німецькою мовою зробив великий трудівник Іван Франко. То були титани літературної праці!

Спостерігаючи зблиски влучного народного гумору, що фантастичну багатобарвність живої реальності, яка відбилася й заграла в словесній іпостасі, у свідомості й мові її творців; знаходячи сліди коректного, скрупульозного й вельми обережного редагування, що його виконав Володимир Гнатюк, перечитуючи його коментарі, знайомлячись зі статтями, у яких він з усією науково-художньою логікою спростовує докази своїх опонентів і хулителів, завзято й переконливо обстоюючи важливість незвичних публікацій і книг, я не можу назвати Володимира Михайловича Гнатюка інакше, як поетом академічної праці.

Обшир знань про народ і його життя у поєднанні з художнім смаком і творчою сміливістю, наполегливість у досягненні мети, обізнаність з передовими, для свого часу, європейськими ідеями, правдивість і незаангажованість погляду і незалежність від забобонів, постійна готовність до творчого пошуку й дерзання визначають наукову й літературну постать Володимира Гнатюка.

Особливе значення в діяльності етнографа, фольклориста, лексиколога мало глибоке й усебічне знання української мови з усіма її діалектними відмінностям — від крайнього сходу до крайнього заходу українських земель. І база для наукових шукань тут зберігається і в наші дні. Адже українська — одна з найбагатших слов'янських мов, її літературне оформлення не завершене, її діалектні резерви далеко не вичерпані. Варто лише пригадати, наприклад, надзвичайно цікаві й перспективні міркування Івана Дзюби про природу й формування так званого мовного суржику. Записи В.Гнатюка з Харківщини та інших регіонів Слобідської України

оголюють досить давнє коріння цього своєрідного явища. А при тому широка панорама побутування української мови, зафіксована й представлена в книгах В.Гнатюка, переконливо свідчить про єдність коріння і цілісність історичного шляху розвитку української мови, що вказує на етнічну й ментальну єдність українського народу.

Робота над таким літературним матеріалом — величезний і дорогоцінний досвід для кожного перекладача. Лишається тільки висловити вдячність випадкові, що надав можливість фольклорне багатство, зібране Володимиром Гнатюком століття тому, зробити доступним для російськомовного читача, передати його майбутнім поколінням як живе свідчення минулих днів, як втілення невичерпного народного гумору, як зразок подвижницької праці вченого, письменника, патріота.

м. Харків

ШАНОВНІ ДРУЗІ!

Журнал "Київ" можна передплатити без обмежень у будь-якому поштовому відділенні України.

"Київ" традиційно знайомить читачів із кращими здобутками в сучасному літературному процесі та подас аналітично-критичний їх огляд; висвітлює яскраві події суспільного, політичного, економічного, культурно-мистецького, науково-освітнього, духовного життя; публікує маловідомі й навіть сенсаційні дослідження історичного минулого України в контексті її трудного й часом трагічного державотворення; розкриває заховані в архівах сторінки життяпису наших відомих предтеч.

Журнал "Київ" — ваше надійне вікно в світ українського буття!